

Н.М. ШИЯН

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ-1, 01601, Україна

ЕКСИКАТИ ТА ЇХ МІСЦЕ В ГЕРБАРНОМУ ОБМІНІ

Ключові слова: гербарна справа, гербарій KW, ексиката

Однією з основних функцій гербарію як наукової установи, на відміну від музею, є обмін гербарними зразками для забезпечення максимально можливого представлення фіто- та мікорізноманітності в його фондах. У практиці гербарної справи нині існує кілька способів накопичення матеріалів у колекціях: цілеспрямований збір зразків у природі під час експедицій, обмін дублетами між гербарними установами та отримання гербарних матеріалів як дарунка приватних осіб.

Залежно від мети, яку ставить перед собою той чи інший гербарій, матеріали для обміну можуть бути різного кількісного та якісного складу. За міжнародними науковими етичними нормами всі гербарні зразки рівноцінні, не мають номінальної вартості, а становлять лише наукову цінність. Колекції поновлюються за рахунок простого та цілеспрямованого обміну. У разі простого обміну матеріали обмінюються 1:1 («аркуш за аркуш»)¹, а їх склад визначається, виходячи з можливостей обмінних фондів кожного конкретного гербарію. Так, у рамках міжнародного обміну з Гербарієм *MO* (Herbarium of the Missouri Botanical Garden, USA) Гербарій *KW*

Інституту ботаніки НАН України отримав у 2006 р. понад 200 зразків із флори Парагваю, відповідно відправивши до *МО* таку ж кількість матеріалів із флори України.

У межах простого обміну, як виняток, можна розглядати випадки, коли цінні з наукового погляду зразки за домовленістю обмінюються не 1:1, а, наприклад, 1:2, 1:3 і т.д. Свого часу М.І. Кузнецов в анотаціях до ексікат Юр'ївського університету зазначав у переліку видів вартість кожного гербарного екземпляра в одиницях обміну [5]. Така практика обміну передусім стосується автентичного гербарного матеріалу (наприклад, ізотипів, ізолектотипів тощо) та дублетів відомих ботаніків і колекторів, матеріали яких становлять історичну цінність (приміром, гербарні зразки, зібрані та етикетовані видатними українськими діячами науки і літератури ХХ ст. Ю. Клеповим, М. Котовим, М. Клоковим (літературний псевдонім Михайло Доленго), А. Окснером, Б. Заверухою, Дмитром і Миколою Зеровими та ін.). За таким самим принципом обміну, на нашу думку, варто пропонувати зразки, старші ста років.

Іншим способом обміну є цілеспрямоване поповнення колекцій за запитом. Наприклад, коли необхідно накопичити у фондах гербарію матеріали з певної систематичної групи (родини, роду тощо) або флори конкретної території для великих монографічних досліджень. Оскільки такий спосіб обміну потребує більших затрат часу і ресурсів, то на практиці переважає простий обмін. Тому час від часу можна чути нарікання у бік гербаріїв, коли вони відмовляють у підборі та надсиланні матеріалів за запитом. Розглянуті приклади можна вважати «крайніми» позиціями у процесі обміну, бо, виходячи з наукових, технічних, фінансових можливостей і традицій кожного гербарію, існують різні проміжні варіанти, наведені в літературі [4, 10, 18].

В історичному екскурсі А.К. Скворцова про розвиток гербарного обміну зазначено, що свого розмаху цей процес набув наприкінці ХVІІІ — на початку ХІХ ст. [10]. Саме в цей час частка приватних гербаріїв починає поступатися кількості гербаріїв державних, які створювалися при знаних європейських університетах: *BOLO*, 1570 (Болонья, Італія); *OXF*, 1621 (Оксфорд, Англія); *MW*, 1765, (Москва, Росія); *KRA*, 1780 (Краків, Польща); *LW*, 1783 (Львів, Україна) та ін. і природничих музеях: *LD*, 1770 (Botanical Museum, Лунд, Швеція); *S*, 1739 (Swedish Museum of Natural history, Стокгольм, Швеція); *PAT*, 1793 (Muséum National d'Histoire Naturelle, Париж, Франція) та ін. [21]. Слугуючи основою для навчання та наукової роботи, ці гербарії створювалися на базі приватних колекцій та гербаріїв, придбаних у фахівців-ботаніків або отриманих як дар. Так шляхом купівлі колекцій відновлювалися фонди гербаріїв Московського університету (*MW*) після пожежі 1812 р. та Львівського університету (*LW*) після пожежі 1848 р. [3, 20, 25]. Гербарні фонди Одеського університету (*MSUD*) беруть початок від придбаної у 1833 р. колекції проф. Нордмана для Ришельєвського ліцею [7]. А унікальна колекція Х. Стевена, з ім'ям якого пов'язано вивчення флори Криму в ХІХ ст., 1860 р. була подаро-

вана самим колектором Гельсинфорському університету (Гельсинкі, Фінляндія) [17]. Саме в державних гербаріях уперше відмовилися від практики зберігання авторських колекцій, що інтенсифікувало пошук необхідного матеріалу і забезпечило накопичення ідентичних гербарних зразків. У результаті до кінця ХІХ ст. склалися сучасні погляди і практика етикетування, визначилося поняття «гербарний дублет».

З поняттям «гербарного дублета» пов'язано формування у ХІХ ст. багатьох серій гербарних зразків різного кількісного складу, виданих тим чи іншим колектором або ботанічною установою для продажу чи обміну. Гербарний матеріал у цих серіях ретельно визначали їх куратори або залучені для цього фахівці-ботаніки. Тому такі гербарні зразки високо цінувалися спеціалістами і навіть отримали назву «стандартні зразки», а їх серії стали «ексикатами» (від латинського *exsiccatum* — висушений)². Ексикати, з одного боку, репрезентували флору конкретної території, а з іншого — були відправними точками для систематиків, оскільки наочно демонстрували погляд автора опрацювання на конкретний таксон і давали можливість порівняння. Тому у великих монографічних виданнях («Флора СРСР», 1934—1960 рр., «Флора УРСР», 1936—1968 рр., «Флора Крима», Е. Вульф, 1927—1957 рр. та ін.) після номенклатурної цитати, синоніміки, іконографії виду вказувалася ексиката, в якій видано даний таксон із зазначенням номера у виданні.

Кожний гербарний зразок в ексикаті традиційно етикетований стандартною друкарською або літографічною етикеткою, на якій в обов'язковому порядку вказані назва серії, порядковий номер гербарного зразка цієї серії та інформація про вид. Винятком є ексикати, етикетки яких виготовлені на друкарській машинці. У такий спосіб, наприклад у 30-ті роки ХХ ст., Ю.Н. Воронів оформив матеріали до «Herbarium Florae Caucasicae» (*Herb. Fl. Cauc.*)³ [6]. Як правило, ексикату видавали центуріями — по 100 видів («centurium» — сотня) у кількості 100 екз., тобто загалом 10 тис. гербарних зразків. Видання однієї центурії (100 × 100) досить праце- і фінансовоємний процес. Тому в сучасній практиці ексикати судинних рослин видаються в кількості 50 екз. або іншим зазначеним накладом, а кожна центурія поділяється для обміну на 2—4 частини («fasciculus» — випуск або «pars» — частина).

До виданих гербаріїв, як правило, додається брошура «Schedae...» («Список...»), в якій зведена інформація всіх етикеток за нумерацією [2, 5, 11—16]. Ряд великих гербаріїв кожному «Schedae...» або книжечку, що містить матеріали кількох «Schedae...», друкують значним накладом для розповсюдження ок-

² Ми не розглядаємо мікологічні, ліхенологічні та інші ексикати у зв'язку з обмеженням обсягом публікації.

³ Тут і далі скорочення назв ексикат ми наводимо за «Флорою СРСР», «Флорою УРСР», «Флорой Крима» (Е. Вульф) та іншими джерелами [6, 24], з наданням переваги скороченням латиницею. Якщо в літературі існує декілька варіантів скорочення, першим наводиться найпоширеніший. «Список растений Гербария флоры СССР» (Н. Ф. Р. = Г. Р. Ф. = *Herb. Fl. Ross.* = Гер. фл. СССР = Герб. русск. фл. = SRG)) [11, 12].

ремо від самої ексикати. Прикладом може слугувати «Schedae...», а певний час і етикетку ексикати, цитували у працях з систематики як літературне джерело. Це пояснювалося тим, що в примітці автори наводили ґрунтовну інформацію з номенклатури, морфології, поширення виду, з детальними картами місцезнаходжень, інформацією щодо практичного використання виду в межах території походження зразка тощо. Крім цього, дублети окремих таксонів у межах ексикати часом склали автентичний матеріал, а в «Schedae...» та на етикетці містився протолог. Так, № 37 «Herbarium florum Republicae Sovieticae Ucrainicae» (Н. Ф. Укр. Е.)⁴ складають лектотип (*KW* № 5705) та ізолектотипи *Allium ursinum* L. ssp. *ucrainicum* Kleopow et Oxner (протолог опубліковано в «Schedae...» та на етикетці). Ізолектотипи наведеного таксона зберігаються в *KW*, *LE*, *LW*, *WRSL*, *MO* та в інших гербаріях, до яких розіслана дана ексиката.

Оскільки «Schedae...», як правило, були досить обмеженого накладу і часто не потрапляли до основних бібліотечних фондів, а етикетка не може розглядатися як друковане джерело довговічного користування, то Кодексом ботанічної номенклатури (ст. 30) закріплено положення про те, що починаючи з 1 січня 1953 р. опис таксона в «Schedae...» не вважається ефективно опублікованим. Винятком є випадки, коли «Schedae...» розповсюджується окремо від ексикати як самостійне видання [9, 23].

Усю різноманітність ексикат судинних рослин можна класифікувати на два типи: «Flora...» та «Iter...». Тип «Flora...» («Флора...») репрезентував флору того чи іншого регіону. Прикладом може бути «Flora Exsiccata Austro-Hungarica» (Fl. exs. Austr. Hung. = FEAH), «Flora Polonica exsiccata» (Fl. polon. exsicc. = FPE), «Flora Turkestanica exsiccata» (Ed. Н. В. Р. = Fedtsch. Fl. turk. exs.), Н. Ф. Р. та інші. Частина з них стала ботанічними раритетами, а деякі видаються і донині. Цікавим є той факт, що в межах цього типу ексикат були спроби представлення окремих таксонів. Як самостійні ексикати видано J. Kornas «Pteridiophyta Poloniae exsiccata», А. Кнеуекер «Carices exsiccatae», у межах Н. Ф. Р. вип. 43 та вип. 64, відповідно, були присвячені роду *Rosa* в обробці А. Лоначевського та роду *Artemisia* в обробці І. Крашенінникова [6, 10, 24].

Прикладом ексикат типу «Iter...» («Подорож...») є «Iter Turkestanicum» А. Регеля, «Iter transcaspicum-persicum» Sentenis, «Iter tauricum» А. Callier тощо. Цей тип ексикати відрізнявся малотиражністю, складався з невеликої кількості видів, а втративши з часом свою актуальність, став ботанічним раритетом⁵.

---

⁴ За час існування цієї ексикати у «Флорах» можна знайти низку варіантів скорочень, пропонує для неї (Н. Fl. R. Sov. Ucrain. = Herb. Fl. Rep. Sov. Ucr. = Herb. Fl. Republ. Sov. Ucr. = Herb. Fl. Reipubl. Ucr. = Герб. Укр. фл. = Герб. фл. УРСР), що пояснювалося кількома причинами, передусім змінами назви видання. Наведене вище скорочення ми пропонуємо використовувати для цитування як останнього, так і попередніх видань «Списку...».

⁵ Детальніше про ексикати цього типу читайте в А.К. Скворцова [10].

На сучасному етапі значення ексікат як «стандартних зразків» давно втрачене. Значні фінансові та фізичні труднощі у підготовці та виданні ексікат звели нанівець зацікавленість колекторів до такого роду роботи, особливо після Другої світової війни, коли взагалі припинилася торгівля науковими гербаріями. Тому дедалі ціннішими з наукового та історичного погляду є видання, які збереглися або продовжують видаватися.

На теренах Російської імперії, куди входила і Україна, першим виданням еталонних колекцій висушених рослин можна вважати обмінні гербарії, пропонувані в 1837 р. М.С. Турчаніновим, життя і наукова діяльність якого були тісно пов'язані з Харківським університетом. Ці матеріали не були ексікатою в прямому сенсі, а являли собою відібрані для обміну дублети зразків із Сибіру (околиці м. Іркутська і оз. Байкал) та Далекого Сходу [8, 22].

Першою «справжньою» ексікатою, яка складалася винятково з гербаріїв з України, була «*Flora Odessana exiccata*» Х. Гербановського, А. Жеребка⁶. Відомо, що Х. Гербановський (1821—1850) був викладачем природознавства та агрономії Херсонської семінарії, а А. Жеребка — натуралістом-аматором. На жаль, видання не мало продовження, бо, коли Х. Гербановський передчасно пішов з життя від пневмонії, А. Жеребка не зміг продовжити роботу без співавтора [1, 2, 19]. Наша спроба знайти хоча б лист цієї ексікати у фондах *MSUD* не мала успіху. За припущенням куратора *MSUD*, доцента кафедри ботаніки Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова канд. біол. наук С.Г. Коваленко, ці матеріали, як і більша частина гербарних фондів гербарію, загинули разом з кораблем під час евакуації університету в 1941 р.

Мало що відомо про спробу харківського ботаніка Г. Ширяєва видати «*Flora pr. Carcowiensis exiccata*» (F. pr. Carcow. E.)**, дублети якої зберігаються у фондах *KW*. Судячи з гербарних матеріалів, ця ексіката видавалася наприкінці XIX та на початку XX ст., мала кілька сот номерів (за номерами зразків можна припустити, що існувало дві—три центурії) і містила збори переважно самого Г. Ширяєва⁷ з північного сходу України. Етикетки на аркушах невеликого розміру із назвою ексікати російською та латинською мовами. Номер зразка і вся інформація про місце збору, умови росту, дату та колектора написані самим Г. Ширяєвим чорним або синім чорнилом від руки, зрідка надруковано. Кількість комплектів цього видання невідома.

Оскільки українські землі тривалий час перебували у складі різних держав, то гербарні матеріали з території України можна знайти в російських, польських, угорських, словацьких, чеських ексікатах XIX—XX ст. Так, 58 видів з території українських губерній (збори О.О. Лоначевського, А. Ракочі, В.І. Талієва, М.В. Цингера, О. Янати та ін.) увійшли до I—IV випусків ексікати Н.І. Кузнецова «Каталог сухих растений предлагаемых в обмен [1898—

---

⁶ Herbanowski Ch., Scherebko A. *Flora Odessana exiccata*. Centuria I. — Odessa, 1849. Пропонуване нами скорочення для видання — F. Odess. E.

⁷ Пропонуване нами скорочення.

1901] Ботаническим садом Императорского Юрьевского университета» (Pl. exs. Edit. H. B. J.) [1, 2, 5].

Значна кількість матеріалів з України ввійшла до Fl. polon. exsicc., започаткованої у Львові в 1893 р. А. Rehman та Е. Woloszczak, змінюючи кураторів і модифікуючи назву, видавалася до останнього часу. Матеріали цих видань рясніли гербаріями з Галичини, Східних Карпат, Волині, Тернопільщини та Рівненщини. Видані гербарні зразки із Закарпаття ввійшли до низки угорських, словацьких і чеських ексикат, найвідомішими серед яких є Fl. exs. Austr. Hung., «Flora Exsiccata Reipublicae Bohemicae Slovenicae» (Fl. exs. Reip. Bohem.-Slov. = Fl. exs. reip. Boh. et Slov.), «Floram Hungaricam Exsiccata» (Fl. Hung. Exs.) та ін.⁸

Помітне місце відведено матеріалам з України у російській ексикаті Н. Ф. Р. Так, до I тому цього видання С. Коржинським включено 41 вид української флори з Чернігівщини, Київщини, Херсонщини, Харківщини, Криму. В подальших виданнях можна віднайти як окремі номери з України, так і тематично відібрані матеріали (наприклад, 99-й випуск, присвячений родині *Roaceae* в опрацюванні М. Цвельова, містить 10 номерів із Дніпропетровської, Київської, Миколаївської, Черкаської, Чернігівської областей та Криму, а 104-й випуск — матеріали О. Дубовик зі Сходу України). Серед колекторів Н. Ф. Р. — відомі українські ботаніки О. Лоначевський, О. Яната, А. Ракочі, Ю. Клеопов, В. Косих, А. Барбарич та ін. [1, 11, 12].

У 1935 р. Інститутом ботаніки було розпочато видання Н. Ф. Усг. Е. [14]. Копітку роботу з підготовки I центурії здійснив її куратор Ю. Клеопов. Матеріали видання містили збори М. Дубовик, Д. Зерова, С. Іллічевського, Ю. Клеопова, М. Косця, Є. Лавренка, А. Лазаренка, П. Оксіюка, А. Окснера, М. Підоплічка, Є. Полонської, С. Постриганя, М. Шалита та ін. з території Дніпропетровської, Донецької, Київської, Луганської, Одеської, Полтавської та Харківської областей упродовж 1924—1932 рр. На невеликих за розміром етикетках, як і в «Schedae...», для кожного виду подано номенклатурну цитату, синоніміку, вказані місце збору, місцезростання та колектор(и) українською і латинською мовами. Для багатьох видів визначення велося з урахуванням підвидів, варіацій та форм. Видання містить протологи трьох новоописаних таксонів. На жаль, це видання залишилося малопоміченим і його цитують тільки у «Флорі УРСР». З цього приводу М. Кірпи́чников писав: «... Этому хорошему изданию не повезло. Многие авторы в перечне эксикат его не упоминают» [6].

Друга центурія Н. Ф. Усг. Е. вийшла зі значною перервою, у 1961 р. [13]. Його кураторами були А. Барбарич і М. Клоков. Ексиката складалася переважно з матеріалів, підготовлених ще в довоєнні роки (1925—1940) співробітниками Інституту. Як і у попередньому виданні, гербарні матеріали реп-

---

⁸ У «Флорі СРСР» можна знайти посилання на номери з ексикати А. Callier «Iter tauricum» (Iter taur.) та «Iter tauricum tertium» (Iter tauricum tert.). Відомості про цю ексикату вкрай обмежені. Відомо, що вона була видана J. Dorfner за матеріалами подорожі до Криму А. Callier [6].

резентували переважно центральні та східні регіони, хоча на момент виходу у світ II центурії Україна набула свого сучасного територіального складу. Куратори намагалися розширити географію зразків своїми зборами та матеріалами 1956—1958 рр. О. Віслюкіної, Г. Кузнецової, З. Саричевої з території Полісся і Криму, що склало тільки третину II центурії. Стиль і принципи оформлення етикеток та «Schedae...» ідентичні з попереднім виданням, тільки до деяких видів (№№ 106, 125, 126, 127, 129, 143, 160, 182) наведені розгорнуті примітки. У II центурії містяться матеріали щодо нового виду — *Jurinea brachycephala* Klokov.

Центурія III Н. Ф. Усг. Е. видана у двох частинах. Частина I (№ 201—250) вийшла друком у 1993 р. за редакцією О. Дубовик [15]. Витримуючи стиль оформлення попередніх центурій, це видання відрізнялося тим, що над ним працював колектив авторів (Б. Заверуха, О. Дубовик, Л. Крицька, Т. М'якушко, В. Протопопова, М. Федорончук та ін.), які відібрали види, описані переважно з України, і для кожного таксона є примітка з питань систематики та особливостей поширення. До цього видання увійшли матеріали, зібрані здебільшого у 50—70-х рр. XX ст. з Криму, Донецької та Луганської областей та окол. м. Києва. Вперше в Н. Ф. Усг. Е. видані зразки з Українських Карпат (№ 243, 245), Закарпаття (№ 219) і Тернопільської обл. (№ 201, 227, 230, 239, 244). Видання не містить новоописів.

Частина 2 центурії III (№ 251—300) Н. Ф. Усг. Е. з'явилася друком у 2006 р. [16]. Куратори видання (Н. Шиян, М. Федорончук, В. Гончаренко, С. Антонечко) критично переглянули всі наявні гербарні матеріали обмінного фонду *КН*, підготовлені попередниками в різні роки для цієї ексікати. Пошкоджені або некомплектні матеріали замінені новими зборами авторів видання, тому до 2-ї частини центурії III Н. Ф. Усг. Е. увійшли гербарії, датовані від 1909 по 2005 рр., з різних флористико-географічних зон України. Серед колекторів видання — І. Артемчук, І. Беднарська, Н. Глаголева, В. Гончаренко, Є. Єлін, Б. Заверуха, Д. Зеров, А. Краснова, Л. Крицька, Г. Кузнецова, О. Липа, О. Лоначевський, О. Мринський, О. Орлов, О. Осетрова, В. Петренко, А. Рошаль, М. Федорончук, Н. Шиян, А. Шумілова та ін. Центурія III, частина 2 Н. Ф. Усг. Е. була підготовлена в кількості 50 комплектів по 50 видів у кожному.

Попри те, що на сучасному етапі розвитку ботанічної науки ексікати виглядають архаїчно, саме вони є одним з містків, котрі поєднують її «вчора» і «завтра». Видання ексікат — це не тільки унікальний спосіб репрезентації флори України у світі, а й поширення знань про українських колекторів-науковців, підтримання традицій, демонстрація рівня і культури наукової роботи та гербарної справи.

1. Барбарич А.І. Видання ексікат на території СРСР і деяких суміжних країн // Укр. ботан. журн. — 1972. — 29, № 3. — С. 384—386.
2. Батурина М.Г., Чернобаева М.Б. Краткий обзор о гербариях и гербарном деле России и стран ближнего зарубежья (по фондам библиотеки Ботанического института им. В.Л. Комарова Российской академии наук) // Ботан. журн. — 1995. — 80, № 9. — С. 126—159.

3. *Гербарий Московского университета (МУ): история, современное состояние и перспективы развития* / Под общ. ред. Баландина С.А. — М., 2006. — С. 12—15.
4. *Гербарное дело. Справочное руководство* / Под ред. Бридсон Д., Форман Л. — Кью, 1995. — 341 с. + xvi.
5. *Каталог сухих растений предлагаемых (в 1899) в обмен Ботаническим садом имп. Юрьевского университета. Вып. 2.* (Составили Н.И. Кузнецов, Н.А. Буш, А.В. Фомин, М.К. Федосеев) = *Delectus (II) plantarum exsiccatarum quas anno (1899) permutationi offert Hortus Botanicus Universitatis Jurjevensis.* (Cur. N.I. Kusnezow, N.A. Busch, A.V. Fomin, M.K. Fedossejew) // Приложение к Уч. Зап. Имп. Юрьев. ун-та. — Юрьев, 1898. — Год 6-й, № 1. — С. 1—30.
6. *Кирпичников М.Э.* Библиографическая справка о важнейших стандартных образцах (экзикатах) флоры СССР // Ботан. журн. — 1954. — 39, № 4. — С. 616—622.
7. *Коваленко С.Г., Васильева Т.В., Швець Г.А.* Ботаніка і ботанічні дослідження в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова (1865—2005). — Одеса: Фенікс, 2005. — С. 57.
8. *Лившиц С.Ю.* Жизнь и творчество замечательного русского ботаника-систематика Н.С. - Турчанинова (1796—1863) (к столетию со дня смерти) // Ботан. журн. — 1964. — 49, № 5. — С. 752—766.
9. *Международный кодекс ботанической номенклатуры (Сент-Луиский кодекс), принятый XVI Международным ботаническим конгрессом, (Сент-Луис, Миссури, июль—август 1999 г.).* Пер. с англ. — СПб.: Изд-во СПХФА, 2001. — С. 82.
10. *Скворцов А.К.* Гербарий. Пособие по методике и технике. — М.: Наука, 1977. — 199 с.
11. *Список растений Гербария флоры СССР, издаваемого Ботаническим институтом им. В.Л. Комарова АН СССР [т.] 19, вып. 103—106 (№№ 5101—5300).* = *Schedae ad Herbarium florum URSS ad Instituto Botanico Academiae Scientiarum URSS editum [t.] 19, fasc. 103—106 (№№ 5101—5300).* — Л.: Наука, 1972. — 90 с.
12. *Список растений Гербария флоры СССР, издаваемого Ботаническим институтом им. В.Л. Комарова АН СССР [т.] XVIII, вып. IC—CII (№№ 4901—5100).* = *Schedae ad Herbarium florum URSS ad Instituto Botanico Academiae Scientiarum URSS editum [t.] XVIII, fasc. IC—CII (№№ 4901—5100).* — Л.: Наука, 1970. — 101 с.
13. *Список рослин Гербарію флори УРСР, що його видає Інститут ботаніки Академії наук Української РСР. Центурія II (№ 101—200)* (Куратори А.І. Барбарич, М.В. Клоков) = *Schedae ad Herbarium florum Republicae Sovieticae Socialisticae Ucrainicae ab Instituto botanico Academiae scientiarum RSS Ucrainicae editum. Centuria II (Curatores A. Barbarycz et M. Klokov).* — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — 36 с.
14. *Список рослин Гербарію флори УСРР, що його видає Інститут ботаніки Української Академії Наук. Центурія I (1934)* (Опрацював Ю. Клепов) = *Schedae ad Herbarium florum Republicae Sowjeticae Ucrainicae ab Instituto botanico Academiae scientiarum Ucrainicae editum. Centuria I (1934)* (Curativ G. Klepov). — Київ: Вид-во УАН, 1935. — 23 с.
15. *Список сосудистых растений Гербария флоры Украины, издаваемого Институтом ботаники им. Н.Г. Холодного Академии наук Украины. Вып. 3 (№ 201—250)* = *Schedae ad Herbarium florum Ucrainicae ab Instituto botanico Academiae Scientiarum Ucrainicae editum. Fasciculus 3 (no 201—250)* (Redactor responsabilis O. Dubovik). — Киев, 1993. — 28 с.
16. *Список судинних рослин Гербарію флори України, що його видає Інститут ботаніки НАН України. Центурія 3, частина 2 (№ 251—300)* (Опрацювали Н.М. Шиян, М.М. Федорончук, В.І. Гончаренко, С.І. Антоненко) = *Schedae ad Herbarium florum Ucrainicae exsiccatae ab Instituto botanico NAS Ucrainicae editum. Cent. III, pars 2 (№ 251—300).* — Київ, 2006. — 38 с.
17. *Тимиргазин А.Д.* Судак. Путешествия по историческим местам. — Симферополь: Сонат, 2000. — 192 с.
18. *Чопик В.І., М'якушко Т.Я., Соломаха Т.Д.* Гербарій. Історія, створення та функціонування. — К.: Фітосоціоцентр, 1999. — 130 с.

19. *Шербакова А.А.* История ботаники в России до 60-х гг. XIX века (додарвиновский период). — Новосибирск: Наука, 1979. — С. 96, 263, 290, 292.
20. *Blocki B.* Dr. A. Weiss'Herbar im Lemberg Universitats-Museum // *Oster. Bot. Zeitsch.* — 1881. — Bd. 31. — S. 220—224.
21. *Index Herbariorum.* Part I. The Herbaria of the World. (Editors: Patricia K. Holmgren, Noel. H. Holmgren, Lisa C. Barnett). — Bronx; New York, 1990. — Ed. 9. — 693 p. + x.
22. *Index specierum plantarum circa urbem Ircutiam, in Dahuria et ad lacum Baical in Sibiria lectamm, quas Societas Caesarea naturae scrutatorum mosquensis pro mutual commutatione offeert* / [Turczaninow N.S.] // *Bull. Soc. Nat. Moscou.* — 1837. — **10**, № 1. — P. 56—62.
23. *International Code of Botanical Nomenclature (Vienna Code) adopted by the Seventeenth International Botanical Congress Vienna, Austria, July 2005.* [<http://www.ibot.sav.sk/karolx/kod/0000Viennatitle.htm>].
24. *Skroty tytułow sched uzyte w Indeksie (z odsylaczami bibliograficznymi).* [<http://bobas.ibpan.krakow.pl/schedy/sh-skbi.htm>].
25. *Wiczkowski J.* Lwow. Jego rozwój i stan kulturalny (Przewodnik po miescie). — Lwow, 1907. — 623 s.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 17.07.2007

Н.М. Шиян

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

ЭКСИКАТЫ И ИХ МЕСТО В ГЕРБАРНОМ ОБМЕНЕ

В отличие от музеев, одной из главных функций гербариев является обмен материалами для пополнения коллекций. На протяжении нескольких столетий сформировались традиции и правила гербарного обмена. Эксикаты занимали в свое время существенное место в этом процессе как «стандартные образцы», но со временем утратили такое значение. Среди множества известных эксикат украинские издания немногочисленны: «*Flora Odessana exiccata*», «*Flora pr. Carcowiensis exiccata*», «*Herbarium florum Ucrainicae exiccatae*». В публикации рассмотрены вопросы оформления, издания, рассылки эксикат с акцентом на примерах, касающихся Украины и украинских гербарных коллекций. Дана характеристика издаваемых украинских эксикат.

Ключевые слова: гербарное дело, гербарий KW, эксиката.

N.M. Shyian

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv

EXSICCATA AND THEIR ROLE IN HERBARIUM EXCHANGE

Unlike the museums, one of their main functions of herbaria is exchange of materials for updating and enriching collections. Traditions and rules of herbarium exchange were generated during several centuries. In their time exsiccates (exsiccata) played a significant role in this process as «standard samples», but in the course of time they have lost such value. Among the well-known exsiccates, the Ukrainian editions are not numerous: «*Flora Odessana exsiccata*», «*Flora pr. Carcowiensis exsiccata*», «*Herbarium florum Ucrainicae exsiccates*». The present publication reviews issues of design, publishing, and distribution of exsiccates with an emphasis on examples of Ukraine and Ukrainian herbarium collections. The characterization of published Ukrainian exsiccates is provided.

Key words: herbarium management, KW Herbarium, exsiccata.